

additional characteristics. The comparison of lexicon in the selected group of subdialects and in the Ukrainian literary language and other Ukrainian subdialects is described and analysed.

Key words: dialect, Central Podillya dialects, one-word denominations, semantics, seme, microfield, thematic group of lexis, lexico-semantic group.

УДК 811. 161. 2. 276. 6 (477. 4)

Г. П. Краєвська

ДИНАМІКА ЛЕКСИКИ БОНДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті розглянуто термінологію бондарства на синхронному зрізі та в джерелах кінця XIX – початку XX століття. Діахронічний матеріал зіставлено зі свідченнями сучасних говірок. Окреслено стан збереження та динаміку розвитку лексики.

Ключові слова: центральноподільські говірки, лексика, ТГЛ стельмаство, динаміка лексики.

Термінологія народних ремесел – це доволі статична система. Однак мові, як і будь-якій іншій системі, притаманна динаміка. Як зауважив Л.М. Коць-Григорчук, «Коли ми з певної перспективи оцінюємо елементи мови як фіксовані прояви її існування, то бачимо в мові не тільки стани, але й певний рух, дію» [5, 28]. Найкраще рух мовних одиниць простежується на лексиці. Ця динаміка може мати територіальний чи часовий характер. Нашу розвідку присвячено вивченню змін термінології народних ремесел у часі.

Будь-які варіації в межах цієї системи можуть відбутися як наслідок внутрішньомовних явищ, так і позалінгвальних чинників. На нашу думку, яскраво простежується вплив на термінологію народних ремесел саме позамовних чинників: розвиток виробництва, занепад старих технологій тощо.

Народні ремесла є складовими матеріальної культури українців, які постійно зазнають змін: зменшуються осередки народних ремесел, реалії народного виробництва модифікуються, що відображає лексика майстрів. Розуміння невідворотних втрат традиційної, здебільшого давньої, лексики діалектоносіїв та прагнення з'ясувати реальний стан збереження елементів цієї лексико-семантичної сфери, її динаміку стали визначальними у виборі предмета спостережень.

У пропонованому дослідженні прагнемо з'ясувати стан збереження та динаміку в часі лексики традиційного народного виробництва – бондарства. Вибір предмета аналізу визначився в ході експедицій. Було з'ясовано, що сьогодні у межах досліджуваного ареалу найширше функціонує лексика деревообробних промислів, що пояснюється наявністю багатьох центрів деревообробних ремесел на Поділлі. Цьому можна знайти логічне пояснення – історичні факти свідчать про значне покриття в минулому земель регіону лісом, крім окремих її частин. Народні промисли розвивалися за умов достатньої кількості сировинного матеріалу, тому на території Центрального Поділля були представлені деревообробні ремесла: теслярство, столярство, бондарство, стельмаство. На сьогодні найбільшого занепаду зазнало бондарство.

У зв'язку з економічною невиваженістю бондарних виробів, які є коштовними у виробництві та на сучасному етапі розвитку технологій легко замінюються дешевшими виробами, терміни, пов'язані з бондарством, поступово архаїзуються та відходять до пасивного словника майстрів. Зафіксовано поодинокі центри побутування цього ремесла, де добре представлена галузева лексика. Однак майстри-бондарі – це люди похилого віку, а молодь не переймає вмінь умільців, тому професійна мова поступово втрачається та може взагалі вийти з ужитку.

З метою з'ясування стану збереження термінології бондарства проведено зіставний аналіз лексики, що функціонує в сучасних говірках, з матеріалами різночасових регіональних джерел.

Джерельною базою вивчення термінології бондарства в синхронії стали власні польові записи лексики та зв'язних текстів, здійснені упродовж 2007-2009 років у 66 населених пунктах Центрального Поділля за програмою автора.

Матеріалом вивчення лексики бондарства в діахронії є спеціальні лінгвістичні, загальні лінгвістичні та нелінгвістичні праці. Серед спеціальних лінгвістичних праць цінними для аналізу народної виробничої термінології є діалектні обласні словники [8] та праці кінця XIX – початку XX століття [4; 6]. Загальні лінгвістичні праці як джерела вивчення термінології стельмаства Поділля представлено словником С. Іваницького та Ф. Шумлянського [3]. Нелінгвістичні джерела репрезентовано етнографічними розвідками про народні ремесла [7]. Аналіз літератури показав, що не існує жодної праці, яка б цілісно відображала лексику традиційного народного виробництва

Поділля на певному часовому зрізі, тому розглядаємо окремі номінативні одиниці, що представлені в регіональній літературі минулого.

Частина термінів була поширена в кінці XIX – на початку XX століття та побутує сьогодні. Зустрічаємо випадки, коли в минулому поняття було номіноване одними лексемами, а на сучасному етапі – іншими. Назви деяких реалій представлені лише в літературі минулого, а у сучасних говірках лексично не реалізуються, що спричинено архаїзацією самого денотата.

Серед термінології бондарства чимало лексем, що функціонували в кінці XIX – на початку XX століття та представлені в сучасних говірках.

Назви агентивів, а саме: *майстер*, що виготовляє різні види дерев'яного посуду: *майстер*, що виготовляє один вид дерев'яного посуду, *дружина майстра*, *син майстра*, *дочка майстра* регулярно представлені в сучасних говірках та були відомі в минулому. На сьогодні диференціація за видом посуду, який виготовляє майстер, поодинокі представлені парами термінів *боднар* : *боч'кар* (25). У решті говірок лінгвально маніфестована лише сема *майстер*, що виготовляє різні види дерев'яного посуду *боднар* (19-21, 26, 44, 45, 47-49), *бондар* (1-18, 22-24, 27, 28, 31-43, 46, 51-66), *боч'кар* (29, 30, 50). Функціонування терміна *боч'кар* на позначення 'майстра, що виготовляє бочки', очевидно, зумовлене тим, що інші бондарні вироби були менш поширеними. У минулому на позначення поняття була представлена назва *бондарь* [4, 95]. Спеціальна література початку XX століття репрезентує відмінкову варіативність термінів: давальний відмінок – *бондареві*, *бондарьові*, *бондарю*, *бондару* [6, 93], орудний відмінок – *бондарем*, *бондаром*, *бондарьом* [6, 93].

За господарською працею чоловіка чи батька постають репрезентанти сем: *дружина бондаря*, *сина бондаря*, *дочка бондаря*.

Поняття *дружина бондаря* в минулому і на сучасному етапі представлено термінами *бодна'риха* (11, 16) [3, 29], *бонда'риха* (1, 3, 4, 8, 12, 16, 23, 24, 34, 40, 42, 48) [3, 29] та складними найменуваннями *боднар'ова 'ж 'інка* (47), *бондар'ова 'ж 'інка* (33), *'ж 'інка 'бодна'ра* (25, 44), *'ж 'інка 'бонда'ра* (32, 38).

Словосполученнями реалізовані назви *сина бондаря* *'бондар 'їу син* (34), *'бондарові син* (47), *син 'бодна'ра* (44), *син 'бонда'ра* (23, 32, 38). На початок XX століття із зазначеною семантикою відомі однослівні номени *бондаренко*, *бондарчук* [3, 29].

На позначення поняття *дочка бондаря* побутують лексеми *бодна'р 'їуна* (45), *бонда'р 'їуна* (34), *'бондарка* (35) та двослівні номени *'бондар'ова 'дочка* (47), *'дочка 'бодна'ра* (44), *'дочка 'бонда'ра* (23, 32, 38). Лише в одній говірці фіксуємо лексему *'бондарка* як назву жінки за господарсько-побутовою працею чоловіка чи батька, однак у літературі початку XX століття термін зафіксовано лише в одному значенні *жінка бондаря* [3, 29]. У говірках цей номен фіксуємо також на позначення *майстерні*, де виготовляють дерев'яні вироби (25) та *рогозу*. У минулому на Вінниччині була поширена назва *бондаривна* [4, 95], фонетичні варіанти якої відомі в сучасних говірках.

Серед назв бондарних виробів теж є номени, що засвідчені в літературі минулого та функціонують на сучасному етапі. Так, назви *посудини для прання білизни* у сучасних говірках маніфестовано термінами *'доўбанка* (6, 9), *з 'іл 'ник* (19), *з 'іл'ниц'а* (21, 25, 30, 31, 34, 44, 45, 49, 50, 53, 54), *з'лукто* (59), *зол'аник* (22), *зол'їка* (26), *'лозниц'а* (51), *ж'лукто* (3, 9-13, 15, 16, 18, 20, 24, 27, 38, 43, 46-48, 52, 55, 57, 61, 64, 66), *ж'лукто* (1, 2, 4, 5, 7, 8, 14, 17, 23, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 39-42, 56, 58, 60, 62, 63, 65). Термін *'доўбанка* мотивований процесом виготовлення виробу. Номени з основою *зол-* походять від назви сировини (*зола*), яку використовують для очищення білизни в зазначеній посудині. Лексема *'лозниц'а* не має нічого спільного з терміном *лоза*, вона є похідною основи *зол-*, однак, очевидно, внаслідок метатези *з/л* набула такого оформлення. У регіональній етнографічній літературі минулого на позначення зазначеної реалії представлена назва *ж'лукто* [1, 21; 2, 56].

Сема *невелика дерев'яна посудина з клепок*, що розширюється догори та використовується для зберігання мастила репрезентована номенами, більшу частину яких становлять лексеми з основою *маз-* (*'мазати*) та *мас-* (*мас'тити*): *маз'ниц'а* (1-47, 51-56, 58-65), *маз'ниц'* (49), *маз'ничка* (48), *мас'ниц'а* (66). Фіксуємо термін *в'ід'ро* (50, 57). У минулому на позначення поняття був поширений термін *мазницья* [1, 113].

У сучасних говірках поняття *посудина для зберігання сала* представлено терміном *'бодн'а* (4, 7, 15, 19, 23, 24, 28, 31, 34, 35, 38, 43, 53, 54, 61, 62, 65, 66), *'бод'н'а* (1, 2, 6, 8, 12, 17, 18, 22, 26, 29, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 56, 58, 63). Засвідчено деривати номена *сало*: *сал'ниц'а* (30), *сал'ник* (21). Поодинокі фіксуємо номени *'кадка* (51), *ка'душка* (59). У минулому були поширені назви *бодня* [1, 114] та *кадушка* [1, 128], що функціонують і в сучасних говірках.

На позначення *дерев'яного посуду з клепок*, що розширюється догори та використовується для замішування тіста репрезентовано номенами *д'їжа* (19, 23, 29, 31, 33, 34, 38, 39, 41, 47, 54, 56,

57, 64-66) та аналітичні назвами, де слова-конкретизатори вказують на функціональне призначення реалії 'д'їжка дл'а хл'їба (12, 60), 'д'їжка дл'а т'їста (4), 'п'їкна 'д'їжка (7, 14, 18, 35, 36, 43, 63), 'п'їтна 'д'їжечка (11), 'п'їтна 'д'їжка (1, 22, 24, 28, 32). Регіональна етнографічна література початку ХХ століття на позначення поняття маніфестує термін *дежка* [1, 128].

Широко репрезентовані в сучасних говірках назви *дерев'яних ложок довбаної роботи*. Репрезентантам поняття характерне протиставлення за розміром: *велика дерев'яна ложка*, призначена для господарських потреб, *середнього розміру дерев'яна ложка*. Семантична опозиція представлена парами лексем: відповідно *ва'решка* : 'лошка (11, 19), *ве'лика 'ложка* : 'ложка (25, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 39, 52, 53, 55, 58, 59, 62-65), *ве'лика 'лошка* : 'лошка (1-10, 12-18, 20-24, 26-28, 32, 35, 37, 38, 40-51, 54, 56, 57, 60, 61, 66). У деяких говірках лексеми на позначення *середнього розміру дерев'яної ложки* мовці конкретизують за формою *продовгувата мілка ложка* : *кругла ложка*. Опозиція реалізована парами аналітичних номенів: *ци'ган 'с'ка 'лошка* : *ка'цапс'ка 'лошка* (18, 45, 65). У минулому засвідчено загальну назву реалії *ложка* [2, 46], якій притаманна тричленна диференціація на назви *глибокої ложки* : *продовгуватої мілкої ложки* : *круглої ложки*: відповідно *мужицька ложка* : *цыганська ложка* : *кацапська ложка* [1, 119].

У сучасних говірках репрезентовано терміни на позначення *дерев'яної посудини для збивання масла*. Всі репрезентанти семи, мотивовані назвою результату праці (масла) 'масл'аниц'а (36), *мас'ланка* (18, 42), 'масл'анка (25, 28, 32, 61, 66), *мас'лонка* (20, 23), *мас'ниц'а* (6, 19, 21, 26, 62), 'масниц'а (11), *мас'ничка* (7, 24, 39, 40, 43, 46, 47, 50). Частотними в говірках є композити, що маніфестувались і на початку ХХ ст. *маслобойка* [3, 190], *масло'бойка* (1, 2, 5, 9, 16, 17, 22, 29, 30, 31, 33-35, 37, 38, 44, 49, 51-56, 58-60, 63-65), *масло'боїн'їк* (5).

Сема *невелика дерев'яна посудина з клепок та стаціонарною кришкою* репрезентована термінами *ба'рило* (4, 8, 12, 15, 22, 24, 25, 28, 31, 51), [27, 12], *ба'рилочка* (4, 20, 33, 38, 58, 59, 65), *ба'рилочко* (64), *ба'рилка* одн. (2, 18, 21, 32, 35, 36, 49, 50, 52), *ба'рилко* (5, 7, 11, 16, 43, 63), 'бочечка (6, 17, 34, 40, 42, 57, 60), *бо'чонка* (48), *бо'чонок* (39, 46, 56, 62, 66), *бо'чоночок* (14, 41, 53). У ряді говірок фіксуємо дублетність термінів *ба'рилка* / *ба'рилочка* / *бо'чонок* (54, 44), *ба'рилко* / *бо'чонка* (47), *ба'рилко* / *бо'чонок* (7, 45), *ба'рило* / *ба'рилко* / 'бочка (55), *ба'рилочка* / *бо'чонок* (30), *ба'рил'це* / *бо'чоночок* (29), 'бочечка / *бо'чонок* (25). Регіональна етнографічна література минулого репрезентує термін *барилки* мн. [1, 128], деривати якого представлені в сучасних говірках.

Деякі реалії бондарства в минулому були номіновані одними лексемами, що на сьогодні не функціонують, а на сучасному етапі представлені іншими. Так, номінація *посудини для зберігання меду* нерегулярно представлена в сучасних говірках термінами *до'убанка* (25, 31, 33, 36, 40, 43, 52, 55, 58, 62, 63, 64), *ду'п'ланка* (7), 'кадуб (29), *ка'дубка* (41), а також назвами, мотивованими вміщуваним, *мед'ї'ниц'а* (21), *медо'вичка* (50), *ме'духа* (59). В етнографічній літературі засвідчено термін *липівка* [7, 113], що на сьогодні із зазначеною семантикою не функціонує в досліджуваних говірках.

У сучасних говірках побутують назви *виробу з довгою ручкою, який використовують для зачерпування страв* *опо'лоник* (17, 34, 39, 43, 53), *по'лоник* (18, 41, 46, 65), *че'р'пак* (1-16, 19-33, 35-38, 42, 44, 45, 47-52, 54-64, 66), *че'рпа'чок* (40). В основі двох останніх термінів лежить назва процесу його використання *чер'пати*. У минулому поняття було представлено диференційовано: *виріб з довгою ручкою, який використовують прості селяни* : *виріб з довгою ручкою, який використовує сільська інтелігенція*: відповідно *ополоник* : *хохля* [1, 119]. На сучасному етапі термін не засвідчено.

На сьогодні поняття *невелика дерев'яна посудина з клепок, що розширюється догори та використовується для витягання води з криниці та її зберігання* маніфестоване номенами *ба'д'а* (1-7, 9-15, 17-21, 23-37, 41-66), 'тарчик (39), *дереу'їане в'їдро* (16), 'пут'н'а (8), *це'берка* (22, 38), *це'берко* (40). Більшість термінів первісно є назвами дерев'яного посуду, виняток становить термін 'тарчик, що є дериватом назви глиняного посуду *гарнець* ('гарець) *'міра сипких речовин*. У минулому на позначення реалії були представлені назви *відник*, *водяник*, *водянка* [3, 30] в значенні *посуд для зберігання води*, без конкретизації будови реалії. На сучасному етапі розвитку термінології бондарства ці лексеми не вдалось зафіксувати.

У більшості сучасних говірок поняття *дерев'яний пристрій для подрібнення зерна* маніфестовано номеном *с'тупа* (1, 4, 7, 9-11, 15-17, 19, 20, 25-27, 29-35, 37, 39, 40, 42, 45, 46, 50, 54-56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66) та його дериватами *с'тупка* (21, 36, 41, 48, 49, 51, 52, 53, 65), *с'тупиц'а* (43), *с'туп'їца* (18, 57). В окремих регіонах сема представлена композитами *крупо'дерка* (2, 6, 22), *крупо'дертка* (28), мотивація яких зумовлена функціональним призначенням реалії. У літературі минулого засвідчено номен *крупо'рушка* [3, 175], який у сучасних говірках не функціонує.

Як зауважено, бондарство поступово зазнає занепаду, тому деякі реалії виходять з ужитку та зникає їхня номінація. На сьогодні подоляни не використовують дерев'яний посуд для зберігання масла, сиру – як наслідок забута номінація цих реалій. Так, у регіональній етнографічній літературі початку ХХ століття на позначення 'посуду для зберігання масла' була поширена назва *фаска* [1, 113], а 'посуду для зберігання сиру' — *дербениця* [1, 113], будова зазначених реалій невідома. У сучасних говірках ці лексеми не представлені, а дерев'яний посуд замінено іншими аналогами.

Залучення свідчень різночасових регіональних джерел та говіркового матеріалу дало можливість виявити зміни, які відбулись у лексиці народних ремесел. Деякі номінативні одиниці засвідчено в етнографічній, лексикографічній та спеціальній літературі ХІХ – початок ХХ століття, частина з них функціонує й сьогодні у досліджуваних говірках. Є такі терміни, що не збереглися, а денотат номіновано іншими лексемами. Зустрічаємо випадки коли реалії архаїзувались та на сучасному етапі лексично нереалізовані. Це доводить те, що термінологія бондарства є динамічною системою. Бондарне ремесло – це вид народного виробництва, що поступово зазнає занепаду – припинено виготовлення частини бондарських виробів, вони замінені сучасними відповідниками, як наслідок не використовується інструмент, забуваються процеси, а в результаті – частину лексики втрачено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович Ю. С. Каменотесы – кушары и ремесленники Подольской губ. Кушарные дереводѣльные промыслы въ Подольской губ. (оттискъ изъ «Кушарныхъ промысловъ Подольской губерніи – издание Подольской Губернской Земской Управы) / Юрий Семенович Александрович. — Киевъ : Лито-Типографія «С. Кульженко», 1916. — 149 с.
2. Данильченко Н. Народные юридическіе обычаи и народные вѣрованія... / Н. Данильченко // Этнографическія свѣдѣнія Подольской губерніи. – Каменецъ-Подольскъ, 1869. – Вып. 1. – 56 с.
3. Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник / [авт.-уклад. Іваницький С., Шумлянський Ф.]. – Вінниця : [б. в.], 1918. – 250 с.
4. Каминский В. Матеріали для характеристики малорусскихъ говоровъ Подольской губ. / В. Каминский // Живая старина отдѣленія этнографіи Императорскаго русскаго географическаго общества. – СПб. : Типографія С.Н. Худекова, 1902. — С. 72–96.
5. Коць-Григорчук Л.М. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. / Л.М. Коць-Григорчук. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – 267 с.
6. Рахинський В. Матеріали до діалектології Вінницької і суміжних округ / В. Рахинський // Зап. Вінницького пед. технікуму. — 1929. – Вып. 1. – С.75–107.
7. Шевченко Є. Народна деревообробка в Україні : Словник народної термінології / Євген Шевченко. – К. : Артанія, 1997. – 312 с.
8. Kremer A. Słowniczek prowincjonalizm-w podolskigh / A. Kremer. – Krak-w : W drukarni Uniwers . Jagiellońskiego, 1870. – 82 с.

ОБСТЕЖЕНІ НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ

(Вінницька обл.)

1. Громадське Літинський р-н.; 2. Багринівці Літинський р-н.; 3. Лука-Барська Барський р-н.; 4. Жигалівка Калинівський р-н.; 5. Іванів Калинівський р-н.; 6. Кам'яногірка Калинівський р-н.; 7. Микулинці Літинський р-н.; 8. Майдан Вінницький р-н.; 9. Медвеже Вушко Вінницький р-н.; 10. Щітки Вінницький р-н.; 11. Котюжинці Калинівський р-н.; 12. Брицьке Липовецький р-н.; 13. Писарівка Вінницький р-н.; 14. Обідне Немирівський р-н.; 15. Вербівка Липовецький р-н.; 16. Скала Оратівський р-н.; 17. Лопатинка Оратівський р-н.; 18. Комарівка Барський р-н.; 19. Журавлівка Барський р-н.; 20. Котюжани Муровано-Куриловецький р-н.; 21. Вербова Муровано-Куриловецький р-н.; 22. Біляківці Жмеринський р-н.; 23. Потоки Жмеринський р-н.; 24. Кам'яногірка Жмеринський р-н.; 25. Кукавка Могилів-Подільський р-н.; 26. Хоменки Шаргородський р-н.; 27. Гнівань Тиврівський р-н.; 28. Пилява Тиврівський р-н.; 29. Мухівці Немирівський р-н.; 30. Рахни Лісові Шаргородський р-н.; 31. Торків Тульчинський р-н.; 32. Дубовець Немирівський р-н.; 33. Чуків Немирівський р-н.; 34. Клебань Тульчинський р-н.; 35. Воловодівка Немирівський р-н.; 36. Василівка Ілїнецький р-н.; 37. Красненке Ілїнецький р-н.; 38. Ометинці Немирівський р-н.; 39. Зяньківці Немирівський р-н.; 40. Кунка Гайсинський р-н.; 41. Бубнівка Гайсинський р-н.; 42. Гранів Гайсинський р-н.; 43. Кивачівка Теплицький р-н.; 44. Яришів Могилів-Подільський р-н.; 45. Гонтівка Чернівецький р-н.; 46. Буша Ямпільський р-н.; 47. Русава Ямпільський р-н.; 48. Саїнка Чернівецький р-н.; 49. Стіна Томашпільський р-н.; 50. Вільшанка Крижопільський р-н.; 51. Велика Кісниця Ямпільський р-н.; 52. Болган Піщанський р-н.; 53. Журавлівка Тульчинський р-н.; 54. Заболотне Крижопільський р-н.; 55. Капустяни Тростянецький р-н.; 56. Ободівка Тростянецький р-н.; 57. Гонорівка Піщанський р-н.; 58. Оляниця Тростянецький р-н.; 59. Тростянчик Тростянецький р-н.; 60. Баланівка Бершадський р-н.; 61. Червона Гребля Чечельницький р-н.; 62. Тартак Чечельницький р-н.; 63. Мала Мочулка Теплицький р-н.; 64. Пологи Теплицький р-н.; 65. Поташня Бершадський р-н.; 66. Димівка Чечельницький р-н.

В статтю розглянуто лексику бондарства на синхронному срезі і в літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття. Діахронічний матеріал сопоставлено з даними сучасних говірок. Представлено рівень збереження і динаміку розвитку лексики.

Ключеві слова: центральноподолянські говірки, лексика, ТГЛ бондарство, динаміка лексики.

Lexical of woodworking craft at the synchronic of the 21st century and that comes across in the sources of the end of the 19 – the beginning of the 20 centuries was investigated. Diachronic materials and synchronous was compared. State and dynamics of lexical were outlined.

Key words: Central Padilla dialects, lexicology, lexical of woodworking craft, dynamics of vocabulary.

УДК 808.3 (09)

Л. М. Марчило

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ СИНТЕТИЧНОЇ ФОРМИ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ ДОКОНАНОГО ВИДУ

Статтю присвячено проблемі формування синтетичних форм дієслова майбутнього часу доконаного виду в українській мові.

Ключові слова: дієслово, майбутній час, доконаний вид.

У слов'янських мовах уживаються синтетичні форми майбутнього часу доконаного виду, становлення яких було пов'язане з процесом видової диференціації. Мовознавці по-різному підходять до розв'язання проблеми утворення видо-часової системи слов'янських мов, оскільки початок формування категорій часу і виду припадає на період, не засвідчений писемними пам'ятками.

На взаємозв'язок відповідних категорій звертали увагу вітчизняні та зарубіжні мовознавці, які намагалися розв'язати проблему визначення видо-часового значення основ дієслів праслов'янської мови, оскільки «жилишні дієслівні основи з видовими відтінками стали головним матеріалом, на якому пізніше розвинулись як категорія часу, так і сучасна категорія виду» [13, 5].

Згідно з концепцією Ю.С. Маслова, формуванню категорії виду передували зміни, пов'язані з перерозподілом дієслівних основ між лексико-граматичними угрупованнями дієслів праслов'янської мови. У найдавніший період існування праслов'янської мови дієслівним основам були властиві різноманітні видові відтінки у значенні. За цими відтінками дієслова об'єднувалися у певні групи (способи дії): статальний, мутативний, семельфактивний, еволютивний, неозначено-багаторазовий [7, 18]. Пізніше з'являються префіксальні способи дії: результативний, починальний, обмежено-тривалий, результативно-кратний. Усі способи дії з часом об'єднуються у три групи: граничні, неграничні та нейтральні [Там само, 28–30]. Крім того, у праслов'янській мові існувала також, перехресуючись із першою, кореляція означеності/неозначеності (неозначено-багаторазові та результативно-кратні основи протиставлялися усім іншим) [8, 105–106]. На основі зазначених кореляцій пізніше сформувалася категорія виду. Перерозподіл дієслівних основ між доконаним і недоконаним видом відбувається поступово. Розпочинається він ще у праслов'янській мові, а закінчується у період функціонування окремих слов'янських мов. Дієслівним основам, крім значення доконаності/недоконаності, були властиві ще й інші видові відтінки, успадковані від праслов'янської (можливо, і від праіндоєвропейської) доби. У староукраїнській мові зв'язок між категоріями часу і виду виявлявся в тому, що часові форми не могли утворюватися від основи будь-якого виду. У сучасній українській мові проста форма майбутнього часу – це форма тільки доконаного виду, в утворенні складеної та складної форми беруть участь інфінітиви тільки недоконаного виду. Категорія виду відіграла вирішальну роль у становленні форм майбутнього часу. Вибір певної форми з кількох синонімічних сполук був пов'язаний з видовими відтінками допоміжного дієслова.

Як зазначав О.О. Потєбня, форма теперішнього часу (спільноіндоєвропейська за походженням) здавна мала значення теперішнього. У зв'язку з формуванням нової категорії виду, теперішній недоконаний залишається теперішнім, а у теперішнього доконаного з'являється нове значення – значення майбутнього [11, 116]. У доісторичну епоху слов'янські форми типу ***damь**, ***vъzьmQ**, ***dvignQ** містили в собі видове значення доконаної дії і передавали часове значення майбутньої дії. Ф.І. Буслаєв, наприклад, зазначав, що в найдавніших церковнослов'янських пам'ятках види змішуються, а це свідчить про вживання теперішнього замість майбутнього і навпаки. Таке змішування видів виявилось у дієсловах **дам** (цсл. **дамь**) і **даю**, з яких перше доконаного виду, а друге – подовженого [2, 358].

На думку С.В. Мелікової-Голстої, вживання теперішнього часу в значенні майбутнього пояснюється «облигим місцем теперішнього серед інших часових форм, як форми, що не тільки відносить дію до певного моменту, але й позначає дію як таку, поза часом, яка має здатність переносити дію в майбутнє» [9, 233]. О.О. Потєбня пояснював це явище «порідненістю» часів. Він вважав, що короткочасна дія не може збігатися з «актом усвідомлення» цієї дії. Форму теперішнього часу можна вжити лише тоді, коли «їя уявляється настільки тривалою, що, почавшись до хвилини